

АВТЕНТИЧНІ ТЕРМІНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ

© Ольга Боровська, 2002

У даній статті проаналізовано шляхи творення автентичних термінів в українській термінології з фізичної культури та спорту. Автентичні спортивні терміни утворюються згідно закономірностей та правил українського словотвору.

The ways and methods of Ukrainian original terms in Ukrainian terminology of physical education and sport have been analyzed in the article. Original Ukrainian terms are formed according to peculiarities and rules of Ukrainian word building.

Українська літературна мова у всіх своїх функціональних різновидах має давню та складну історію свого розвитку [1; 2] і на сьогодні являє собою, на думку А.А.Тараненко "вузол історико-лінгвістичних та політико-ідеологічних проблем"[3].

На сучасному етапі значна увага приділяється розвитку української мови та її науково-технічної термінології. Одним з основних завдань наукових досліджень цього напрямку є відновлення автентичного українського науково-технічного слова. У даному дослідженні аналізуються автентичні українські терміни з фізичної культури та спорту з метою визначення основних способів їх творення.

Саме поняття "автентичне українське" часто трактується по-різному. Адже протягом віків український народ був роз'єднаний, жив у межах різних держав, часто ворогуючих між собою. Така суспільно-політична ситуація не сприяла налагодженню тісних зв'язків між східною та західною частинами України та формуванню єдиної української термінології, а навпаки зумовила її розвиток у двох напрямках – східноукраїнському та західноукраїнському (галицькому) варіантах. Українська спортивна термінологія не була винятком у цій ситуації. Автентичні терміни та терміносполуки різнилися між собою залежно від території, на якій вони виникали. У Східній Україні функціонували такі терміни як *плигун, пішоходець, м'яsenz, серцевожильна система, корегувальна гімнастика, ковзанева спілка, лижвяні станції, перебіг (забіг), веслування двопарне зі стерначем, гоніві судна, травяний гокей, скраклі, зарахувальні змагання, безбол тощо*; у Західній Україні – *відбиванка, кошиківка, ситківка, гаківка, копаний м'яч, лецетарство, водний м'яч, наколесництво, санкарство, біжня, скічня, одягальня, мет списом, стусан кулею*.

Лише після другої світової війни на всій території України існує одна нормована українська мова на базі київсько-полтавських діалектів. Водночас на Західній Україні продовжує функціонувати "своя" мова, регіональний варіант української літературної мови [4]. Значна мовна інтерференція російської мови щодо української мала місце і в термінології. Російські терміни входили в українську мову шляхом їх калькування (*боротся в стойке – боротися в стійці; стиль борьбы – стиль боротьби; игровые виды спорта – ігрові види спорту; весовые категории – вагові категорії; тяжёлая весовая категория – важка вагова категорія; вторая средняя весовая категория – друга середня вагова категорія; вторая полусредняя весовая категория – друга напівсередня вагова категорія; полутяжёлая весовая категория – напівважка вагова категорія; лёгкая весовая категория – легка вагова категорія; полулёгкая весовая категория – напівлегка вагова категорія*).

Інтернаціональні терміни (*баскетбол, волейбол, гандбол, футбол, хокей*) з'являлися в українській мові також посередництвом російської мови. Тобто, за часів СРСР розвиток термінологічної системи фізичної культури та спорту, як і термінологічних систем інших галузей відбувався за значного впливу російської мови. Зважаючи на те, що протягом сімдесяти років панування тоталітарного режиму в Україні заохочувалося зросійщення української мови, в словниках масово з'являлися русизми, в перекладних словниках на перше місце ставилися слова-відповідники, близькі за своїм звучанням до російських, а власне українські відповідники відсувалися на задній план, помірні пуристичні тенденції в українській мові та її науково-технічній термінології є доцільними та виправданими на сучасному етапі їх розвитку.

Одним з основних шляхів поповнення терміносистеми з власних джерел є термінологізація загальновоживаної лексики. Існує два шляхи термінологізації загальновоживаних слів: 1) слово зберігає в загальній мові своє первісне значення і його термінологізація здійснюється шляхом збагачення семантики в межах означуваного ним об'єкту та в процесі пізнання (*магазин, обруч, паличка, переверот, поле, клітка, жолобок*); 2) слово набуває термінологічного значення шляхом його метафоричного вживання, переносячи назву з одного предмета на інший за подібністю (*кінь, вилка, груша, мушка, міст, піраміда, свічка, зірка, стінка, ластівка, дуга, ножиці, петля, кріль*), або за функцією (*цит, капітан, ланка, база*). В даному випадку між терміном і загальновоживаним словом існує подвійна залежність: загальновоживане слово набуває нового значення, образного, переносного. Згодом його значення може змінитися і не нагадувати первісного значення загальнолітературної мови.

Частина термінів створюються шляхом побудови нових слів, які відповідають, зазвичай, традиційним зразкам словотвору та використовують його загальномовні засоби. У сучасній українській мові спортивні терміни утворюються шляхом афіксального (здебільшого суфіксація) та безафіксного словотвору, а також складанням основ. Велика частина спортивних термінів утворена шляхом афіксального словотвору (суфіксальний, префіксальний та комбінований префіксально-суфіксальний способи), продуктивність яких пояснюється широким використанням автентичних засобів [5]. Наприклад: *плавання, кидання, підкидання, згинання, присідання, відбивання, крокування, дотискання, пілотування, тренування, веслування, травмування, групування, випробування, вплигування, перегрупування, заволодіння, прошивовування, перенапруження, відхилення, зміщення, розслаблення, зміцнення, співвідношення, присудження, попередження, перехід, переверот, перехват, випад, відрив, розбіг, розмах*. На сучасному етапі з'являється все більше термінів, утворених безпрефіксними дієслівними основами *жим, вис, хват, мах, літ та інші*.

У сучасній українській спортивній лексиці функціонує значна кількість абrevіатур НОК (Національний олімпійський комітет), МОК (Міжнародний олімпійський комітет), СКА (Спортивний клуб армії), ДЮСШ (дитячо-юнацька спортивна школа), ДСТ (добровільне спортивне товариство). Цей спосіб творення нових термінів був особливо поширений у радянський період.

Незважаючи на те, що явище синонімії не є бажаним в термінології [6], часто поряд з термінами інтернаціональними чи запозиченими функціонують автентичні українські терміни, які є абсолютними синонімами (повністю збігаються за значенням, тобто не різняться ні відтінками значень, ні емоційним забарвленням, ні сполучуваністю) і в словниках подаються через кому. Наприклад: *гандбол – ручний м'яч, перекладина – поперечина, голкіпер – воротар, форвард – нападник, лижний спорт – лещетарський*

спорт, пенальті – штрафний удар, пас – передача, офсайд – поза грою, ватерполо – водне поло, бек – захисник, акт – дія, акумулювання – нагромадження, парирувати – відбити, бодібилдинг – культуризм, атлет – спортсмен, тайм-аут – перерва, тент – намет, спринт – біг на короткі дистанції та інші. Запозичення корисні і виправдані тоді, коли їх не можна замінити словами рідної мови, а також ті, які мають лише неповні синоніми в даній мові і вносять у поняття, котре передають, особливий уточнюючий відтінок. Надмірна кількість запозичень веде до ускладнення сприйняття інформації та її змісту.

Отже, творення спортивних термінів автентичними засобами в українській мові відбувається відповідно до закономірностей та правил українського словотвору. Нове термінологічне значення пов'язане з основним лексичним значенням слова, на базі якого воно виникло. Спеціалізація (набуття спеціального спортивного значення) загальноживаних слів та їх метафоризація є продуктивним джерелом творення та збагачення української термінології з фізичної культури та спорту. Творення термінів афіксальним шляхом проходить відповідно до правил українського словотвору і залишається одним з найпродуктивніших шляхів збагачення спортивної термінології з власних національних джерел.

1. Горбач О. *Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських* // *Історія української мови: Хрестоматія.* – К: Либідь, 1996. – С.206–225. 2. Німчук В.В. *Давньоруська спадщина в лексичній українській мові.* – К: Наукова думка, 1992. – 412с. 3. Тараненко О. *Вузол історико-лінгвістичних та політично-ідеологічних проблем* // *Історія української мови: Хрестоматія.* – К: Либідь, 1996. – С.255–261. 4. Михайленко Т.Д. *Интра- и экстралингвистические аспекты формирования и функционирования военной терминосистемы в национальных языках (на материале русского, немецкого и украинского языков): Дис...д-ра филол. наук: 10.02.19.* – Москва, 1996. – 409с. 5. Паночко М.М. *Украинская спортивная лексика: Дис... канд.филол. наук: 10.02.02.* – Москва, 1978. – 157с. 6. Кочерган М.П. *Вступ до мовознавства: Підручник.* – К.: Академія, 2000. – 368с.

Марта Мартинюк

Львівський державний інститут фізичної культури

ЗАПОЧАТКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТОВОЇ ЛЕКСИКИ В ЧАСОПИСІ “ВІСТИ З ЗАПОРОЖА”

© Марта Мартинюк, 2002

У своїй статті М.Мартинюк досліджує започаткування української спортової лексики в галицькому часописі “Вісти з Запорожжя” (1912–1914). Автор подає цікаві спостереження над пошуком нових спортових лексем, способами їх творення, нормалізацією фахової мови спорту.

Marta Martynuk researches launching the Ukrainian sports terminology in the Halychyna almanac “Vysties z Zaporozhzhya”(“News from Zaporozhzhya”) the author gives her consideration concerning new lexemes of the professional language of sport.

Проблема започаткування української спортової лексики в львівських часописах ще не була об'єктом спеціального дослідження.

Процеси виформовування нової української спортової лексики, окрім внутрішньомовних суперечностей між різними структурними компонентами мови при їх взаємодії, ускладнювалися впливом суспільно-історичних і політичних чинників.